

MAIA QONAŞVİLİ, LIA TODUA

VƏTƏNDAŞ VƏ İQTİSADİYYAT

Köməkçi dərslük
IX-XI siniflər üçün

Şagirdlər üçün çalışmalar dəftəri

Tbilisi 2016

MAIA QONAŞVİLİ, LIA TODUA

**VƏTƏNDAŞ
VƏ
İQTİSADİYYAT**

**Köməkçi dərslük
IX-XI siniflər üçün**

**Şagirdlər üçün
çalışmalar dəftəri**

Tbilisi 2016

ƏZİZ ŞAĞIRDLƏR!

“Vətəndaş və iqtisadiyyat” kitabı IX-XI siniflər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Ondən əlavə dərslük kimi də istifadə etmək olar (məsələn, “Vətəndaş təhsili” kursu üçün). Kitab iki hissədən ibarətdir: nəzəri dərslük (ayrıca nəşr olunub) və çalışmaları dəftəri.

Bu kitabda Vətəndaş təhsilinin iqtisadi hissəsinə yenidən baxılır. Kitab vətəndaşlara gündəlik həyatda təsadüf edilən iqtisadi məsələləri daha yaxşı öyrənməkdə köməklik edir ki, ölkə iqtisadiyyatında yerinizi dərk edəsiniz və daha yaxşı, sizin üçün faydalı iqtisadi qərarlar qəbul edəsiniz.

Material Avropa İttifaqı tərəfindən “Avropa İttifaqı ilə assosiasiya müqaviləsinin gürcü istehlakçılarında təsiri və onların daha çox məlumatlandırılması” (Raising Awareness of Local Actors on the Implications of the Association Agreement for Georgian Consumers) hüdudlarında maliyyələşdirilir. Layihəni „Gürcüstan Strateji Tədqiqatlar və İnkişaf Mərkəzi” həyata keçirir.

Material Avropa İttifaqının mövqeyini bildirmir.

© Müəllif hüquqları qorunur və “Gürcüstan Strateji Tədqiqatlar və İnkişaf Mərkəzi”-nə aiddir.
© Maia Qonaşvili, Lia Todua; Tbilisi, 2016..

ISBN 978-9941-25-265-5

“Meridiani” nəşriyyatı. Tbilisi, Al. Xazbeqi pr., #47.

☎ 2 30-96-14; 2 14-77-11. E-mail: meridiani777@gmail.com

FƏSİL 1. İNSANIN İQTİSADI MARAĞI

ÇALIŞMA 1: Düzgün cavabı seçin

Resursların məhdudluğu problemi həll edilir:

- İnsanların resursları qənaətlə istifadə etdiklərində;
- Hər kəsin istədiyini istifadə etdiyəndə;
- Elmin inkişafı ilə yanaşı mal istehsalının artdığında;
- İnsanların qeyri-məhdud tələbatlarına görə həll edilməyəcəkdir.

ÇALIŞMA 2: Doğrudur və ya yox?

1. Seçim qarşısında yalnız yaşlı insanlar dururlar	doğrudur	doğru deyil
2. İmkanlarımız məhduddur	doğrudur	doğru deyil
3. Zənginlər bütün istəklərini yerinə yetirə bilirlər	doğrudur	doğru deyil
4. Faydalı əşya hər zaman faydalıdır	doğrudur	doğru deyil
5. Hər kəs maraqlıdır ki, daha çox məhsul əldə etsin	doğrudur	doğru deyil

ÇALIŞMA 3: Seçim etmək məcburiyyətində olduğun iki vəziyyəti yadına sal və təsvir et. Qeyd et: seçiminin səbəbi nə idi, hansı resurs (resurslar) məhdud idi?

Vəziyyətin təsviri	Məhdud resurslar
1.	
2.	

ÇALIŞMA 4: Növbəti cədvəldə tələbatlarını və onların həlli yollarını göstər:

<p>Əsas tələbatlar (hansı tələbatın ödənilə bilmədiyini halda, yaşaya bilməzsən)</p>	<p>Tələbatların ödənilmə yolları:</p>
<p>Əlavə tələbatlar (hansı tələbatın ödənilə bilmədiyini halda, yaşamaq mümkün olsa da çətin olardı)</p>	<p>Tələbatların ödənilmə yolları:</p>
<p>Başqa tələbatlar (hansı tələbatın ödənilə bilmədiyini halda, asanlıqla yaşamaq mümkündür)</p>	<p>Tələbatların ödənilmə yolları:</p>

ÇALIŞMA 5: Aşağıdaki cədvəldə sənin və yoldaşların üçün fərqli mənfəəti olan əşyaları və ya xidməti yaz. Bu fərqi səbəbini izah et

Mənim üçün daha mənfəətlidir, nəinki mənim yoldaşım üçün:	Yoldaşım üçün daha mənfəətlidir, nəinki mənim üçün:
1	1
2	2
3	3

ÇALIŞMA 6: Hər hansı bir reklamı seç və aşağıda diaqramda onun müsbət və mənfi tərəflərini yaz

Reklamın müsbət tərəfləri	Reklamın mənfi tərəfləri

ÇALIŞMA 7: Bəyəndiyin reklamı seç. Növbəti suallara cavab ver:

- Bu reklamı nə üçün bəyənersiniz? O, sizdə hansı müsbət assosiasiyalar yaradır?

- Reklam sizə hansı məlumatı verir?

- Necə düşünürsünüz, reklamdən götürdüyünüz məlumat nə dərəcədə etibarlıdır? Nədə şübhəniz yaranır?

ÇALIŞMA 8: Hər hansı bir reklamı seçin. İnternetdə və ya tanışlar-dostlar arasında reklam edilən məhsul haqqında məlumatı axtarın. Alınan məlumatı analiz edin və növbəti suallara cavab verin:

- İstehlakçılar məhsulun hansı xassələri ilə razıdırlar?
- İstehlakçılar məhsulun hansı xassələrindən narazıdırlar?
- Reklam məhsulun hansı xassələrinə diqqəti yönəldir?
- Reklamdan irəli gələn gözlənti istehlakçının real təcrübəsinə nə dərəcədə uyğundur?

FƏSİL 2. ALIŞ-VERİŞ VƏ BAZAR

ÇALIŞMA 1: Düzgün cavabı seç

1. İnsanlar alış-veriş edirlər ki:
 - a) daha çox məhsulu uzaqlaşdırmaq istəyirlər;
 - b) daha az lazım olanı daha çox tələbatlıya dəyişmək istəyirlər;
 - c) pul lazımdır.
2. Tələbat deməkdir:
 - a) Ödəniş qabiliyyətli tələbat;
 - b) Almaq istədiyiniz hər şey;
 - c) Arzuladığımız hər şey;
 - d) heç bir cavab düzgün deyil.
3. Bazarda tarazlıq əsaslanır, nə zaman ki:
 - a) tələbat və çatdırma kəmiyyətləri bir-birinə bərabərdir;
 - b) Tələbat daha çoxdur, nəinki çatdırma;
 - c) Çatdırma daha çoxdur, nəinki tələbat;
 - d) heç bir cavab düzgün deyil.

ÇALIŞMA 2: Hər hansı bir məhsulu seç. Bu məhsulun bazarını şəhərinizdə xarakterizə edin. Bunun üçün aşağıdakı cədvəldə bu məhsulun satıcıları və alıcılarını yazın

Məhsul: _____ Şəhər/rayon/kənd: _____ -

Satıcılar:	Alıcılar:

ÇALIŞMA 3: növbəti cədvəldən istifadə et və portağal bazarının diaqramını qur

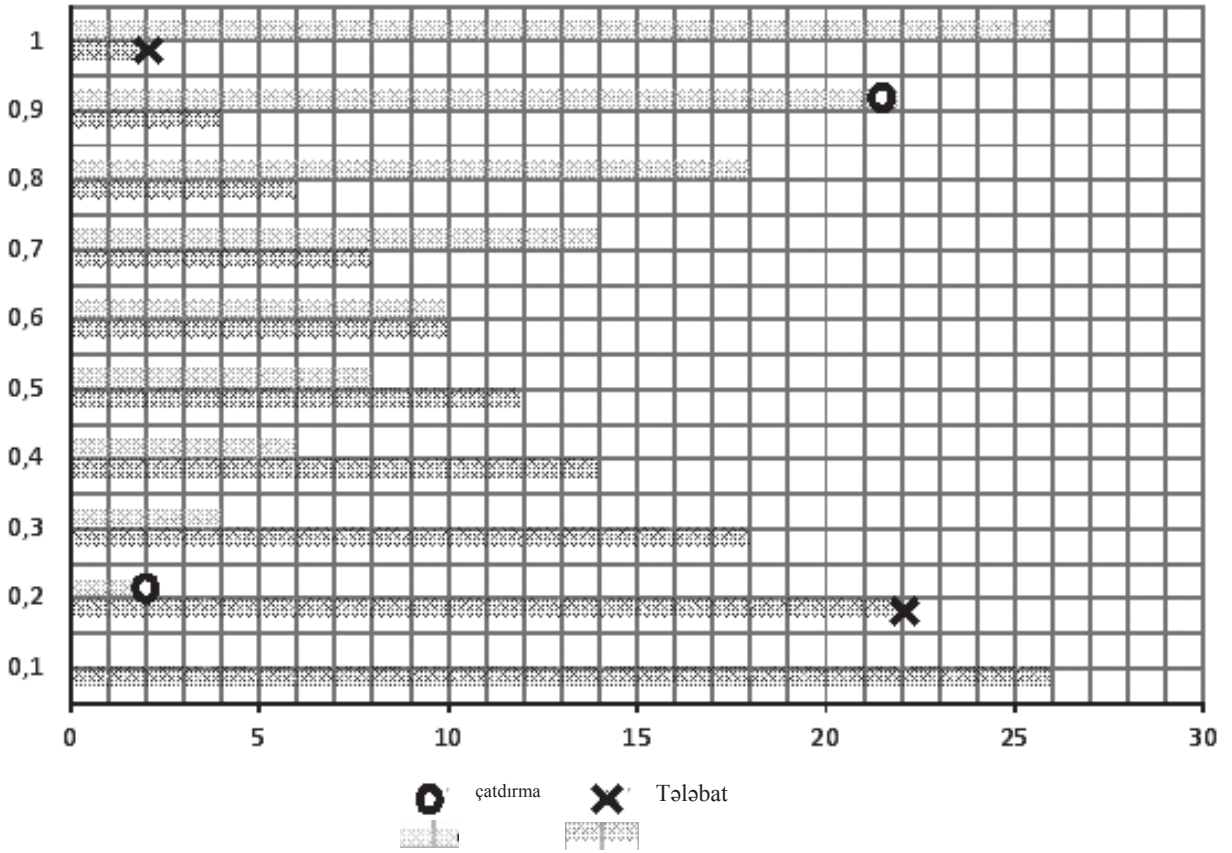
1 kq portağalın satış qiyməti (lari)	Bu qiymətə 1 kq portağal almaq istəyən alıcıların sayı (tələbat miqdarı)	Bu qiymətə 1 kq portağal satmaq istəyən satıcıların sayı (tələbat miqdarı)
0,1	26	0
0,2	22	2
0,3	18	4
0,4	15	6
0,5	12	8
0,6	10	11
0,7	8	14
0,8	6	18
0,9	4	22
1	2	26

Diaqramı qurmaq üçün belə edin: aşağıda, koordinatlar müstəvisində, portağalın hər bir qiyməti üçün müvafiq tələbat miqdarını təsvir edən nöqtəni axtarın (bunun üçün müvafiq qiymətin yazısından sağa xanaları bu qiymətdə olan portağala olan tələbatın miqdarına əsasən sayın). Qeyd edilən nöqtə **X** işarəsi ilə (bəzi nöqtə diaqrama artıq köçürülmüşdür). **X** işarələrini ardıcıl əyri xətlə birləşdirin – bazarda portağala olan tələbin qrafiki alınacaqdır.

Sonra eyni hərəkəti portağalın çatdırılması üçün təkrar edin: portağalın hər bir qiyməti üçün müvafiq çatdırma sayını təsvir edən nöqtəni tap (yəni qiymətdən sağa yuxarıdakı cədvələ əsasən xanaları bu qiymətə olan portağalların çatdırılma sayına əsasən say). Alınan nöqtələri **0** işarəsi ilə qeyd edin (bəzi nöqtə diaqrama artıq köçürülmüşdür). **0** işarələrini ardıcıl əyri xətlə birləşdirin – bazarda portağalın çatdırılma qrafiki alınacaqdır.

Müxtəlif rənglərlə tələbat və çatdırmanın əyri xətlərinin kəsişmə nöqtəsini göstərin. Bu, bazarın tarazlıq nöqtəsidir.

- Bu nöqtədə portağalın qiyməti necədir?
- Alıcıların sayı necədir?
- Satıcıların sayı?

Mətnə mənalrı yaz:

- Bazarın tarazlıq nöqtəsində portağalın qiyməti ----- larını təşkil edir.
- Bazarın tarazlıq nöqtəsində portağal alıcılarının sayı (tələbatın sayı) ----- nəfəri təşkil edir.
- Bazarın tarazlıq nöqtəsində portağal satıcılarının sayı (çatdırma miqdarı) ----- nəfəri təşkil edir

ÇALIŞMA 4: Düzgün cavabları seç. Cədvəldən, qurduğun diaqramdan və eləcə də dərsliyin 72-74 səhifələrində verilən diaqramlardan istifadə et.

- Portağalın qiyməti 40 tetri olduqda bazarda olacaq:
 - məhsulun çoxluğu
 - məhsulun qıtlığı
 - bazar tarazlığı
- Portağalın qiyməti 60 tetri olduqda bazarda olacaq:
 - məhsulun çoxluğu
 - məhsulun qıtlığı
 - bazar tarazlığı
- Portağalın qiyməti 60 tetri olduqda bazarda olacaq:
 - məhsulun çoxluğu
 - məhsulun qıtlığı
 - bazar tarazlığı

4. Portağalın qiyməti 30 tetri idi və 50 tetriyə qədər artdı. Portağala olan tələbatla nə baş verdi?
- a) azaldı
 - b) artdı
 - c) dəyişməz qaldı
5. Portağalın qiyməti 30 tetri idi və 50 tetriyə qədər artdı. Portağalın çatdırılması ilə nə baş verdi?
- a) azaldı
 - b) artdı
 - c) dəyişməz qaldı

ÇALIŞMA 5: Hadisəni xatırla ki, bu zaman sən və ya sənin yaxınlarından biri düşünmədən hər hansı bir məhsulu aldılar. Hadisəni təsvir et və bu seçimin rasionallıq-olmadığını təhlil et. Əvvəlcədən fikirləşib və bütün imkanları ölçüb-biçsəydin, o zaman eyni məhsulu alardınmı? Sənin (yaxınının) seçiminə nəyin təsir etdiyini izah etməyə çalış.

ÇALIŞMA 6. Növbəti mövzu üzrə esse yaz: “Alış-veriş hər zaman ədalətlidir?”
(“Ədalətli alış-verişin” hərəkət nümunəsini təhlil edə bilərsiniz)

FƏSİL 3. RƏQABƏT

ÇALIŞMA 1: Dərsliyin 71-ci səhifəsində verilən N5 sxemini təhlil et və bazarın hansı tiplərinin tam və natamam rəqabətə aid olduğunu formalaşdır.

Tam rəqabət	Natamam rəqabət

ÇALIŞMA 2: Hansı tipdə bazardır?

Şəhərinizin/regionunuzun nümunəsində aşağıda verilən malın bazarını təhlil edin. Təhlil et: bazarda neçə çatdıran var? Onlardan hər hansı biri istəyinə əsasən məhsulun bazar qiymətini dəyişə bilərmi? Bazarın tipi haqqında nəticə çıxar. Dərsliyin 68-ci səhifəsindəki N1 sxemindən istifadə et.

Mal	İstehsalçıların/ satıcıların sayı	Bir satıcının (və ya kiçik qrupun) bazar qiymətinə təsir qabiliyyəti	Bazarın tipi (tam rəqabət, monopoliya, oliqopoliya və ya monopolist rəqabəti)
Alma			

Benzin			
Mobil telefonları			
Limonad			
Elektrik enerjisinin çatdırılması			

ÇALIŞMA 3: Cədvələ yaz, rəqabət və onun məhdudlaşdırılması kimin üçün faydalıdır/zərərli (müxtəlif tipdə istehsalçılar/satıcılar və istehlakçılar). Hər bir halda səbəbi izah et.

Rəqabət faydalıdır	Rəqabətin məhdudlaşdırılması faydalıdır
Rəqabət zərərli	Rəqabətin məhdudlaşdırılması zərərli

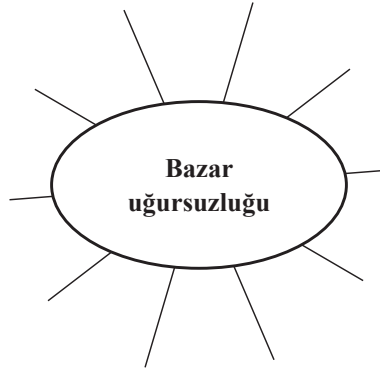
ÇALIŞMA 4: İstehsalçıların rəqabətdən yayınmağa çalışdıqları səbəbləri yaz

ÇALIŞMA 5: Düzgün cavabı seç:

1. İstehsalçı istehsalı iriləşdirməyə çalışır, çünki:
 - a) Vahid məhsulun istehsalı iri istehsalatda az oturur;
 - b) İri istehsalat daha nüfuzludur;
 - c) İri istehsalatda məhsulun keyfiyyəti daha yaxşıdır;
 - d) İstehlakçılar iri istehsalatda istehsal edilən məhsula üstünlük verirlər.
2. Bazarda dominant vəziyyəti təşkil edən şirkət:
 - a) ən böyükdür;
 - b) ən kiçikdir;
 - c) bazar qiymətinə təsir edə bilir;
 - d) ən yaxşı keyfiyyətli məhsulu istehsal edə bilir.
3. Kartel nədir:
 - a) birgə istehsalı;
 - b) istehsalçıların məhsulun satış qiyməti üzrə razılığa gəlmələri;
 - c) Oxşar tiptə məhsulun istehsalçılarını.
4. Antimonopoliya qanunu qadağa edir:
 - a) monopoliyaları;
 - b) monopoliyaları və kartelləri;
 - c) kartelləri və dominant vəziyyətdən sui-istifadəni;
 - d) monopoliyaları və dominant vəziyyətdən sui-istifadəni;
 - e) bazarda dominant vəziyyətə malik olmanı.
5. İstehsalçılar üçün dövlət yardımları
 - a) icazə verilir;
 - b) icazə verilir, ayrı-ayrı istisnalardan başqa;
 - c) qadağandır;
 - d) qadağandır, ayrı-ayrı istisnalardan başqa.

FƏSİL 4. BAZAR UĞURSUZLUQLARI

ÇALIŞMA 1: Sxemdə “Bazar uğursuzluğu” ifadəsi ilə bağlı olan bütün fikirləri

ÇALIŞMA 2: Düzgün cavabı seç (və ya cavabları)

- „Bazar uğursuzluğu” elə bir vəziyyətdir ki:
 - bazarda yetərincə məhsul yoxdur;
 - bazarda çoxlu satıcılar var;
 - bazar hər hansı bir problemə üstün gələ bilmir;
- Xarici effekt nümunələridir:
 - Atmosferin sement zavodu borusundan təmizlənməsi;
 - Fəhlələrin ağır iş şəraitləri;
 - Çayın çirkləndirilməsi kanalizasiya suları ilə;
 - Məhsulun aşağı keyfiyyəti;
 - Xammaldan qeyri-səmərəli istifadə;
 - Tullantıların zibil emalı zavonun ətrafı.
- Məhsulun qüsurlu olmasına görə, istehlakçının zərər çəkdiyi halda ona ziyanı ödəməlidir:
 - Satıcı;
 - Mağaza;
 - İstehsalçı və ya ixrac edən;
 - Cavablardan heç biri doğru deyil.
- Ərzağın qablaşdırılmasında göstərilən , işarəsi nəyi bildirir:
 - Məhsul ətraf mühitə ziyan vermir;
 - Məhsul Avropa İttifaqının təyin etdiyi təhlükəsizlik tələblərinə cavab verir;
 - Məhsul hər hansı bir ölkə üçün nəzərdə tutulmuşdur;
 - İstehsalçı bu məhsulun təhlükəsizliyi üzərində məsuliyyət daşımır.
- Məhsulun qablaşdırılmasında göstərilən , bildirir:
 - Məhsul hərəkətli hissələrdən ibarətdir;
 - Qablaşdırıldığı material ətraf mühitə düşdüündə asanlıqla çürüyür;
 - Qablaşdırıcı materialın emalı və yenidən istifadəsi mümkündür (təkrarlama);
 - Məhsulun zibilə atılması qadağandır.

6. „Məlumatın assimetriyası” bildirir:
- İstehlakçının müxtəlif mallar haqqında müxtəlif məlumatları vardır;
 - İstehlakçıların məlumatlandırılma səviyyəsi fərqlidir;
 - Satıcı hər zaman məlumatlı olmur;
 - Satıcının və alıcının satış məhsulu haqqında müxtəlif məlumatları vardır.

ÇALIŞMA 3: Yaz, bazar hansı problemləri müstəqil, müdaxilə xaricində həll edir, hansıları – edə bilmir. Növbəti problemləri təhlil et:

- Məhsulun qıtlığı,
- Yoxsulluq,
- Ətraf mühitin çirkləndirilməsi,
- Ərzağın aşağı keyfiyyəti,
- İşsizlik,
- Əmlak bərabərsizliyi,
- Resursların qeyri-səmərəli istifadəsi,
- İstehlakçının çaşdırılması,
- Eyni növ məhsulun çoxluğu,
- Malın qeyri-adekvat qiyməti,
- Təhsilin hamı üçün əlçatması,
- İstehlakçı üçün təhlükə/bazarda zərərli məhsul,
- Uşaq əməyi,
- Köhnəlmiş, müasir olmayan mal,
- Səhiyyənin hamı üçün əlçatan olmaması,

Bazarın asanlıqla həll edə biləcəyi problemlər	Bazarın müstəqil olaraq həll edə bilmədiyi problemlər (bazarın uğursuzluğu)

ÇALIŞMA 4: Belə bir fikir var ki, avtomobil yanacağına əlavə verginin tətbiq edilməsi havanın çirkləndirilməsini azaldır. Bu fikirlə razısınızmi və ya yox? Mövqeyini əsaslandır.

ÇALIŞMA 5: Ətraf mühiti daha az çirkləndirən bir neçə məhsulun adını yazın. Bu məhsulu nə üçün seçdiyinizi izah edin. Nə üçün hesab edirsiniz ki, bu məhsul ətraf mühiti zədələmir?

ÇALIŞMA 6: Təsəvvür et ki, istifadə edilən mobil telefonu və ya avtomobili alırsan. Xarici baxımdan əşyanın heç bir zədəsi görünmür və tamamilə yeni görünür. Satıcı da inandırır ki, məhsul demək olar ki, “istifadə olunmamışdır”.

Bu əşyaya yeni, istifadə olunmamış əşyanın qiymətini verərdinmi? Niyə? Mövqeyini əsaslandır.

ÇALIŞMA 7: İstehsalçı gürcü dilində satılan məhsul haqqında müəyyən məlumat verməlidir. Sadalananlar arasında məlumatı seçin, hansının çatdırılması məcburi deyil:

- a) məhsulun adlandırılması/şəkli;
- b) məhsulun brend adı;
- c) istehsalçı firmanın adı;
- e) məhsulun çəkisi (qeyri-ərzaq məhsulları üçün);
- v) məhsulun hazırlanması texnologiyaları;
- z) Məhsulun hazırlanma tarixi (ərzaq məhsulları üçün);
- t) satıcının adı və soyadı;
- i) məhsulun satış təlimatı;
- k) istehsalçının əlaqə ünvanı;
- l) məhsulu istehsal edən ölkə.

ÇALIŞMA 8: Aşağıda bir neçə təhlükəli mal sadalanmışdır. Göstər ki, “Sənin fikrincə, bunlardan hansının satışı qadağan edilməlidir (və ya məhdudlaşdırılmalıdır) və nə üçün”?

Təhlükəni əhatə edən məhsul	Qadağan edilməlidir və ya yox? Əsaslandırın
İti bıçaq	
Şüşə stəkan	
siqaret	
Arsen, mərgümüş	

FƏSİL 5. MÜLKİYYƏT

ÇALIŞMA 1: Düzgün cavabı seç

Özəl mal:

- a) istisna olunur və rəqabət qabiliyyətlidir;
- b)) istisna olunur, amma rəqabət qabiliyyətli deyil;
- c) rəqabət qabiliyyətlidir, amma istisna olunmur;
- d) nə istisna olunmur və nə də rəqabət qabiliyyətli deyil.

ÇALIŞMA 2: Aşağıda sadalanan hər tipdə olan hal üçün göstər ki, rəqabət qabiliyyətlidir və ya istisna olunandır?

Hal:	Rəqabət qabiliyyətlili (İstehlakçılar bir-birindən ayrılırlar)	İstisna (İstehlakın qarşısının alınması müm- kündür)
1. Milli müdafiə		
2. Hamburger		
3. Ali təhsil		
4. Dondurma		
5. Açıq səma altında tamaşa		
6. İnfeksiya xəstə- liklərin preven- siyası		
7. Personal kompüter		
8. Küçə		
9. Kənd otlqları		
10. Metro		
11. Küçələrin təmi- zliyi		

ÇALIŞMA 3: Gürcüstanda ümumi istifadə resurslarının üç növünü seçin (məs.: otlaqlar, skverlər, meşə, çay, dəniz sahili, yollar və s.). Yazın, onlardan hər birinin istifadəsi ilə hansı problemlər əlaqədardır. Sənin fikrincə, onlar necə həll olunacaqdır?

Ümumi istifadə resursu	Əlaqədar problemlər
1.	1.
2.	2.
3.	3.

ÇALIŞMA 4: Necə düşünürsən, ali təhsil pullu olmalıdır və ya pulsuz? Fikrini formalaşdır və əsaslandır.

ÇALIŞMA 5: Bir-birinə uyğun anlayışları oxlarla əlaqələndirin

Mahnı

Brend adı

Müəllif hüququ

Roman

Ənənəvi məhsul

Patent

Foto

Ixtira

Ayaqqabı dizaynı

Abidə

Coğrafi qeyd

Zinət dizaynı

Şəkil

ÇALIŞMA 6: Xoşagəlməz reklam „abunəçiliyinin“ ləğv edilməsi

Sənin və ya yaxınlarının qəbul edikləriniz reklam sms-ismaricları arasında qəbul etmək istəmədiyən bir neçəsini seç. Sms-ismaricların sonunda “abunəçiliyinin” necə ləğv edilməsi haqqında göstərişi axtar tap: Unsubscribe, SMS OFF və ya oxşar göstərişlər, telefon göstərilir, hansına zəng edilməli və ya ismaric göndərilməlidir. Abunənin ləğvi üçün göstərişi yerinə yetir.

Xoşagəlməz sms-lərin abunəsinin ləğv edilməsi mümkün olmadığı halda (sms-də göstərilən telefon işləmədiyi və ya sms-də ləğv edilməsi ümumiyyətlə göstərilmədiyi halda), fərdi məlumatın mühafizəsi müfəttişini bunun haqqında tanış et. Bunun üçün internetə, internet-ünvana daxil ol: <http://personaldata.ge/ge/contact> və ismaric formasını doldur: adını və soyadını, elektron poçt ünvanını göstər və təsvir et ki, hansı nömrədən sms-ismaric gəlmişdir, reklamın ləğv edilməsi üçün nə etmişən və nəticə necə oldu. Elektron poçta mütləq fərdi məlumatın mühafizəsi müfəttişindən cavab gələcəkdir. O, əlavə məlumat da tələb edə bilər. Onun tələbini yerinə yetir.

Bu çalışmanın nəticəsində alınan təcrübəni təsvir edin

FƏSİL 6. MÜLKI ƏLAQƏLƏR

ÇALIŞMA 1: Aşağıda sadalanan müqavilə əlaqələrini təhlil et və müqavilə tərəflərini göstər

Əlaqə	Стороны договора	
Anna mağazada kitab aldı		
İlya məktəbə avtobusla getdi		
Qoqi və Tamar telefonlarını dəyişdilər		
Nino Vaxtanqa kitab borc verdi		
Eliso mənzil kirayə verir		
Mixa Nikaya top verdi		
Manana kreditlə kompüter aldı		
Tamar mənzilinə təbii qaz çəkirmişdir		
Zibil toplayan maşın zibil qutusunu boşaldır		
Eteri özəl məktəbdə oxuyur		
Zviad bankda kredit götürdü		

ÇALIŞMA 2: Düzgün cavabı seç:

1. Razılaşmadır:

- Hüquqi əlaqələrin yaranması haqqında istəyin ifadə edilməsi;
- böyüklərin sərhədi;
- alternativlərdən birini seçmək.

2. Əgər kimsə sizinlə müqavilə bağlayırsa, amma onu yerinə yetirmirsə;

- Siz də yerinə yetirməyə bilərsiniz;
- Digər tərəfə bildirməlisiniz ki, sizin fikrinizcə, həmin tərəf müqaviləni yerinə yetirmir və düzəliş etmək üçün müəyyən vaxt verin. Bu müddət keçdikdən sonra müqaviləni ləğv etməyi tələb edə bilərsiniz;
- Siz hər halda müqaviləni yerinə yetirməlisiniz

3. Əgər sizə razılaşmanı aldatma ilə bağladıblarsa (məsələn, onu bağladıqda yanlış və ya natamam məlumat verilmişdirsə):

- Razılaşmanı yerinə yetirməyə bilərsən və bunun haqqında digər tərəfə məlumat verə bilərsən;
- ikinci tərəfə bildirməlisən ki, razılaşmanı aldatma ilə bağlanıldığını düşünürsünüz və onu ləğv etmək istəyirsiniz

ÇALIŞMA 3: Doğrudur və ya yox?

1. istədiyiniz vaxt müqavilədən çıxıb bilərsiniz	doğrudur doğru deyil
2. Müqavilə iki və ya artıq şəxs arasında bağlanılır	doğrudur doğru deyil
3. Bütün müqavilə razılaşmadır, hərçənd bütün razılaşma müqavilə deyil	doğrudur doğru deyil
4. Yalnız yazılı müqavilələr qüvvədə olurlar	doğrudur doğru deyil
5. Məcburən bağlanmış razılaşmanın batıl olmasını tələb edə bilməzsən	doğrudur doğru deyil
6. Müqavilənin dayandırılması üçün ikinci tərəfin xəbərdar edilməsi kifayət edir	doğrudur doğru deyil
7. Müqavilənin ləğv edilməsi mümkün deyil	doğrudur doğru deyil
8. Əgər tərəf müqaviləni yerinə yetirə bilmirsə, o zaman ikinci tərəf vurulan ziyanın ödənilməsinə tələb edə bilər	doğrudur doğru deyil
9. Alınan malın mağaza üçün qaytarılması mümkün deyil, nöqsansız və ya nöqsanlı olmasına baxmayaraq	doğrudur doğru deyil

ÇALIŞMA 4: Bəzi ölkədə istehlakçıların hüququ var ki, əldə edilən malı bir neçə gündə mağazaya qaytarsın. Bu qaydanın müsbət və mənfi tərəflərini yaz

Müsbət tərəflər	Mənfi tərəflər

ÇALIŞMA 5: Avropa İttifaqında istehlakçının hüquqlarının təsviri ilə tanış ol. Sənin fikrincə, onların hansı gürcü istehlakçısında olmalıdır və hansı – olmamalıdır?

ÇALIŞMA 6: Qivi bankda kredit (borc) almağı planlaşdırır. Müxtəlif banklarda kreditin verilməsi müxtəlif şərtlərdən ibarətdir. Əsas göstərici hansıdır ki, Qivi onunla müxtəlif bank şərtlərini müqayisə etməlidir?

- a) nominal faiz sahəsi;
- b) xidmətin komission haqqı;
- c) kreditin verilməsi komission haqqı;
- d) effektiv faiz sahəsi;
- e) məbləğin nəğdləşdirilməsi komission haqqı.

FƏSİL 7. BEYNƏLXALQ TICARƏT

ÇALIŞMA 1: Səbəbləri sadala ki, hansına görə eyni məhsulun istehsalı bir ölkəyə daha baha başa gəlir, nəinki ikinciyə.

ÇALIŞMA 2: Düzgün cavabları seç.

1. Alternativ xərc bildirir:
 - a) ekzotik, nadir xammalın qiymətini;
 - b) Başqa texnologiyadan istifadə etdiyində istehsalçının mümkün xərclərini;
 - c) seçmədiyimizi.
1. Dünya ticarət təşkilatının məqsədidir:
 - a) demokratiyanın inkişafı;
 - b) mümkün qədər çox malın və xidmətin alınması;
 - c) bazar iqtisadiyyatının inkişafına dəstəyin verilməsi;
 - d) ölkələr arasında ticarətə dəstəyin verilməsi;
 - e) neftin qiymətinin təyin edilməsi.
2. Beynəlxalq ticarətə mane olur:
 - a) malın müxtəlifliyi;
 - b) Gömrük tarifləri /vergiləri;
 - c) Məhsula olan fərqli texniki tələbatlar;
 - d) Məhsulun təhlükəsizliyi;
 - e) İmport kvotaları;
3. Proteksionist siyasəti bildirir:
 - a) ölkənin daxili bazarının importdan qorunmasını;
 - b) Ölkənin müdafiəsini;
 - c) Bir ölkə tərəfindən digərinin qorunmasını;
 - d) Şirkət tərəfindən ölkənin müdafiəsinin təmin edilməsini.
4. Avropa İttifaqı ilə azad ticarət müqaviləsi bildirir ki:
 - a) Gürcüstan Avropa İttifaqına üzvdür;
 - b) Gürcüstan Avropa İttifaqına üzv olacaqdır;
 - c) istənilən Gürcüstan məhsulunun Avropa bazarına maneəsiz buraxılışını;
 - d) Avropa İttifaqı və Gürcüstan arasında ticarətin asanlaşdırılmasını, həmin şərtlə ki Gürcüstanda istehsal olunan məhsul təhlükəsiz olacaqdır.

ÇALIŞMA 3: Doğrudur ya yox?

1. Beynəlxalq ticarət yalnız neft və ya qaz satan dövlətlər üçün mənfəətlidir	doğrudur doğru deyil
2. Beynəlxalq ticarət yalnız aparıcı texnologiyalara malik dövlətlər üçün mənfəətlidir	doğrudur doğru deyil
3. Aqrar ölkələr beynəlxalq ticarətdə hər zaman uduşsuz qalırlar	doğrudur doğru deyil
4. Beynəlxalq ticarət bütün ölkələr üçün mənfəətlidir	doğrudur doğru deyil
5. Beynəlxalq ticarət yalnız varlı ölkələr üçün mənfəətlidir	doğrudur doğru deyil
6. Ölkə yalnız istehsalında mütləq üstünlüyə malik olduğu məhsulu sata bilər	doğrudur doğru deyil
7. Hər zaman elə bir məhsul vardır ki, onun istehsalında ölkənin başqaları ilə müqayisədə nisbi üstünlüyü vardır	doğrudur doğru deyil

ÇALIŞMA 4: İdman estafetəsi

Qivi və Zviad idman yarışmasında iştirak etmək istəyirlər. Yarışma ikinəfərlik dəstələr arasında keçirilir. Dəstənin bir üzvü məktəbin həyətinin ətrafında qaçmalı, digəri isə - məktəbin hovuzunda üzməlidir. Hər iki tapşırığı (ümmümlıkdə) ən az vaxt ərzində yerinə yetirən dəstə qalib gələcəkdir.

Zviad məktəbin həyəti ətrafında qaçışa və hovuzu üzməyə eyni vaxt, 6-6 dəqiqə sərf etdi. Qivi ondan cəldir, - o, Zviaddan iki dəfə sürətlə üzür və üç dəfə tez qaçır. Oğlanlar tapşırığı necə bölməlidirlər ki, yarışmada (ümmümlıkdə) minimal vaxt göstərsinlər?

Cədvəli doldur:

Yarışma iştirakçısı	Həyətin ətrafında qaçış vaxtı	Hovuzda üzmə vaxtı	İştirakçının nisbətən üstünlüyə malik olduğu idman növü
Qivi			
Zviadi			

ÇALIŞMA 5: Yaz ki, məhsulun idxalı və ixracı kimə xeyir və kimə zərər verir. Səbəbini izah et.

(İdxal – məhsulun ölkəyə gətirilməsini, ixrac – məhsulun ölkədən çıxarılmasını bildirir)

İdxal

Zərər verir

Xeyir verir

İxrac

Zərər verir

Xeyir verir

ÇALIŞMA 6: İnternetdə genetik modifikasiya olunmuş məhsullar haqqında 3-4 məqalə axtarıb tap. Onların məzmununu tənqidi təhlil et və sənin fikrincə, bu məqalələrdə doğru və yanlış olanlarını yaz.

Doğru məlumat	Yanlış məlumat

FƏSİL 8. DÖVLƏTİN ROLU

ÇALIŞMA 1: Düzgün cavabı seç.

1. Tam daxili məhsul bildirir:
 - a) zavodda bir il ərzində istehsal olunan məhsulun qiymətini;
 - b) 1 il ərzində ölkədə istehsal olunan orta məhsul dəyərini;
 - c) 1 il ərzində ölkədə istehsal olunan yekun məhsulun/xidmətin dəyərini;
 - d) Zavodda bir il ərzində istehsal olunan (orta və yekun) məhsulun dəyərini.
2. İnflyasiya bildirir:
 - a) qiymətlərin artmasını;
 - b) qiymətlərin azalmasını;
 - c) məhsulun sayının artmasını;
 - d) məhsulun sayının azalmasını.
3. 2014-cü ildə dünyada ən böyük tam daxili məhsulu var idi:
 - a) Rusiyanın;
 - b) Çinin;
 - c) Gürcüstanın;
 - d) ABŞ-ın;
 - e) Böyük Britaniyanın.
4. Adambaşına hesablanmış tam daxili məhsula əsasən (2014-cü il göstəriciləri ilə):
 - a) Çin dünyada birincidir;
 - b) ABŞ dünyada birincidir;
 - c) Ermənistan Gürcüstandan irəlidədir
 - d) Yaponiya ABŞ-dan irəlidədir.
5. İstifadəçi səbəti bildirir:
 - a) istehlakçıya lazım olan məhsulların minimal siyahısını;
 - b) İstehlakçı tərəfindən gün ərzində istifadə olunan malın və xidmətin siyahısını;
 - c) Supermarketdə istifadə etdiyimiz təkərli səbəti.
6. İnflyasiya ölçülür:
 - a) Ölkədə bütün məhsulların/xidmətlərin qiymətinin artımına əsasən;
 - b) Dolların kursundakı dəyişikliklərə əsasən;
 - c) Ərzaq səbətinin qiymətlərinin dəyişməsinə əsasən;
 - d) İstehlakçı səbətinin qiymətlərinin dəyişməsinə əsasən.
7. Orta istehlakçının yaşayış minimum Gürcüstanda təşkil edir:
 - a) təxminən 144 larini;
 - b) təxminən 252 larini;
 - c) 778 larini.

ÇALIŞMA 2: Doğrudur və ya yox?

1. Hal-hazırda dünyanın bütün ölkələrində bazar iqtisadiyyatıdır	doğrudur doğru deyil
2. Bazar iqtisadiyyatı hər zaman demokratikdir	doğrudur doğru deyil
3. Hakim-inzibati iqtisadiyyatda istehsalat vasitələri dövlətə aiddir	doğrudur doğru deyil
4. Bazar iqtisadiyyatında qiymətləri dövlət təyin edir	doğrudur doğru deyil
5. Hal-hazırda dövlətin bütün ölkələrində qarışıq iqtisadiyyatdır	doğrudur doğru deyil

ÇALIŞMA 3: Gürcüstanda orta istehlakçı öz gəlirinin üçdə birini xərcləyir (dərslinin 64-cü səhifəsindəki diaqrama baxın). Amma yaşayış minimumunda ərzaq səbətinin dəyəri üçdə ikini təşkil edir. Bu, yoxsul əhalinin istehlakçı səbətinə daxil olan məhsulların/xidmətlərin yarısını əldə etməkdən bütövlükdə imtina etmək məcburiyyətində olduğuna görə baş verir.

Sizin fikrinizcə, yoxsul əhalinin tam əldə edə bilmədiyi məhsul və xidmətlər hansılardır? Onların hansını əldə etməkdə dövlət onlara yardım göstərir?

ÇALIŞMA 4: Ailə üzvlərinə və ya tanışlarına sual ver – Sovet İttifaqında onların həyatları necə idi. Söylənilənləri analiz et və bazar iqtisadiyyatı və planlı iqtisadiyyatın müsbət və mənfi tərəfləri haqqında fikirlərini yaz:

Hakim-planlı iqtisadiyyat

Müsbət tərəfləri	Mənfi tərəfləri

Bazar iqtisadiyyatı

Müsbət tərəfləri	Mənfi tərəfləri

ÇALIŞMA 5: Ərzaq səbətini təşkil et.

1 həftə ərzində istifadə edəcəyiniz bütün yeməkləri və içdiklərinizi və onların miqdarını qeyd əal. Həftə ərzində istifadə edilən hər bir məhsulun sayını cəmləşdir və nəticələri cədvələ daxil et:

Mənim ərzaq səbətim

Ərzaq	1 həftə ərzində istifadə olunan ərzaqların miqdarı (qram və ya milliliter)	Orta sutka istifadəsi (irəlindəki sütunda göstərilən ədədi 7-yə bölün)	Gündəlik istifadə dəyəri (ləri)

Ümumi məbləğ (lari):

Hər ərzağın orta qiymətini ayırd et və orta sutka istifadəsinin qiymətini hesabla (ərzağın gündəlik istifadə dəyərini hesablamaq üçün növbəti proporsiyadan istifadə et:

əgər A qram məhsul B larini təşkil edərsə, o zaman D ərzağının qiyməti olacaqdır:) $\frac{D \times B}{A}$ lari.

Məsələn, əgər 200 qram yağ 4 lari qiymətindədirsə, o zaman 50 qramın qiyməti olacaqdır:

$$\frac{50 \times 4}{200} = 1 \text{ lari.}$$

Cədvəldə yazılan bütün ərzaqların qiymətini topla və ərzaq səbətinin gündəlik qiymətini alacaqsan. Alınan ədədi 30-a vur və nəticəni bura yaz: ____ lari. Bu, sənin ərzaq səbətinin aylıq qiymətidir. Bu ədədi orta istehlakçının yaşayış minimumu ilə müqayisə et (bax, dərsliyin 65-ci səhifəsindəki cədvəl). Azdır və ya çox? Neçə ilə?

Təhlil et, bu hesablamalardan hansı nəticəni çıxarmaq olar?

ÇALIŞMA 6: Dərsləyin 66-cı səhifəsində göstərilən minimal ərzaq sərbətini öz ərzaq sərbətini müqayisə et. Yaz, minimal sərbətdə olan ərzaqlardan daha çox hansından və daha az hansından istifadə edərsən? Necə düşünürsən, bunun səbəbi nədir? Qida rasionunu dəyişməli deyilsən ki?

Minimal sərbətdə olduğundan çox istifadə edərim	Minimal sərbətdə olduğundan az istifadə edərim

QEYDLƏR ÜÇÜN

ISBN 978-9941-25-265-5

9 789941 252655